

# VARPAI

## 1943 METAI

---

---

Redakcinė komisija:

**P. Bugailiškis, F. Kieša, K. Jankauskas, E. Marči-  
lionis, L. Katinas.**

Redaktorius:

**K. Jankauskas.**

Redakcijos bendradarbis korektorius:

**Pr. Markelis.**

Viršelių piešė:

**dail. T. Petraitis.**

Leidėjas:

**Šiaulių Apygardos Lietuvių Meno ir Mokslo Centras.**

kiekvieną dieną mus supa, bet kartu ilgai dar liudys apie Strazdelio kūrybinį talentą.

Gryni gamtos motyvai nėra gausūs. Jie yra išgėrę į visą Strazdelio asmenį, į visą jo kūrybą. Kaip į visus dalykus, taip ir į gamtą poetas žiūri stebėtojo akimis ir dainoje atžymi jos įvairumą kitimų pavidale:

Suka viesulas medelius,  
Plakas lapai ant lapelių.  
Braška, medelis linkdamas,  
Mieruoja žemę griūdamas.

Žiūrint šiandien į Antano Strazdelio giesmes ir dainas, gal jos atrodo sunkios, grubios ir dažnai šiurkščios, bet nereikia pamiršti, kad tai baudžiavinio gyvenimo attraukta žievė. Tačiau po ją slypi jautri, gili ir plati dvasia, kurios negalėjo užgniaužti nei vargas, nei luominių santykių antagonizmas.

Nuo A. Strazdelio veido laikas jau nuvalyti luominės ir baudžiavinės dulkes ir pažiūrėti į jį kaip į tikrą tos epochos žiedą, kuris sugebėjo tokiose sąlygose pats praturtinti savo dvasią ir prasiskleisti aplinkui, savo lietuviškam sodžiuje, tokiu brangiu, einančiu iš širdies ir svaiginančiu kūrybos dvelkimu.

Algirdas J. Greimas

## CERVANTES IR JO DON KICHOTAS

Per marias nemarias, per plačiausias  
ir per kalnus vainikais baltais  
nei kelių, nei dienų nesiklausęs  
jis lig Nemuno klonių ateis.

Brazdžionis

Taurusis hidalgo, ilgai lauktas svečias, pagaliau atvyko ir pas mus. Atvyko tokiu laiku, kai mes jo pagalbos ir patarimų gal labiausiai reikalingi. Šio pasaulio galiūnų siaubingame susidūrimo mūsų mažai, mielai šaliai reikia tiek daug ir tokio nuyvaus tikėjimo į savo žmogišką kultūrinę misiją, ginklanešiai taip pasiilgę laukia savo klajūnų riterių, kad didžiojo optimisto pasirodymas mūsų literatūros laukuose tikrai gali būti laikomas geriausiu, dievų siųstu, ženklų.

Pažymėtina, kad Cervanteso įjungimas į lietuviškąją lobyną šiais pastaraisiais metais yra gal pats svarbiausias, jei

ne vienintelis, mūsų literatūrinio gyvenimo faktas. Tiesiog gėdingai nepažįstame mes klasikų, net nenujaučiame tų idėjų ir meninių galimybių, kurios sukrautos didžiųjų meistrų veikaluose, kaip bendras žmonijos turtas, siūlosi kiekvienam šios žemės keleiviui. Rėti ankstyvesni klasikų vertimai ir sausi, rudimentariški literatūros vadovėliai tik išgaudina jaunimą ir atbaido jį nuo betkokio domėjimosi literatūra: sąžiningesnis literatūros dėstytojas, entuziastiškai pakalbėjęs apie Dantę, yra priverstas, iš baimės pasirodyti šarlatanu, uždrausti skaityti mokiniais lietuviškai Dieviškąją Komedią. Todėl šiuo metu susilaukę tikrai pavyzdingo „Don Kichoto“ vertimo, malonumo ir akiai ir dūšiai, juo labiau turime „linksmintis ir džiaugtis“, dėkodami p. p. Pulgiui—Andriuišui ir Churginui už visą jų įdėtą triūsą.

Jei kiekviena tauta turi įnešti savo grūdą į bendrąją žmonijos aruodą, tai Ispanija vienu Don Kichoto žygiu visiškai atsitéisė savo skola, padarydama tikrą „salto immortale“. Kaip ir prieš kiekvieną didelį, geniališką kūrinį, taip ir prieš Cervanteso veiklą atsidūręs, skaitytojas išgyvena visą savo žmogiškosios menkystės kompleksą, jausdamas ne tik tai tą prarają, kuri skiria jį patį nuo genijaus minties aukštybių, bet kartu suvokdamas ir tą milžinišką disproporciją tarp autoriaus ir jo epochos iš vienos pusės ir jo veikalo — iš kitos. Net ir įmantriausia kritiko plunksna, dirbdama pagal išbandytus Taine'o determinizmo principus, nepajėgs išaiškinti Don Kichoto per Lepanto didvyrį Cervantesą, nei Hamletą — per dešimtį problematiškų lordų Shakespeare'ų. Liks neišaiškintas tas paslaptingas tarpas, kuris atskiria žmogų nuo jo paties sukurtos minties didybės.

Cervantesas atsiranda Ispanijoje gražiausiomis jos Aukso Amžiaus dienomis. Gimęs Karolio Penktojo nenusileidžiančios saulės imperijoje, jis, kaip berankis karo invalidas, drauge su Pilypu II išgyvena visą Ispanijos garbę ir didybę ir miršta, matydamas jos smukimą. Su savo bendralaikiais Lope de Vega ir el Greco, kiek jaunesniais už juos — Quevedo, Velasquez'ų, Calderonų ir Murillo, jis sudaro geležinę Ispanijos garbės gvardiją.

Keista šalis Ispanija: per aštuonių amžių kovą su maurais apgynęs Europą nuo Islamo, atradęs ir užkariavęs Ameriką, sukūręs didžiausią pasaulyje imperiją, išvydamas žydus ir maurus—atstatęs tikrojo tikėjimo vienybę, sodindamas į sostus popiežius ir karalius, valdydamas viso pasaulio aukšą, — hi-dalgo staiga pastebėjo esąs apiplėšęs ir apskures ir turįs eiti valkatauti. Heroiškai atsidavęs kartu riteriškai ir liaudiškai viduramžių tradicijai, pilnas karžygiškos dvasios kovoti dėl abstrakčios ir jam naudos neduodančios garbės, pasiaukojęs kovai už karalių ir tikėjimą, apstulbintas erdvės ir laiko iam teikia-

mų neapprėpiamų galimybių, išdidus ispanas neturėjo nei laiko pajusti feodalinės visuomenės iširimo, nei susirūpinti naujos buržuazijos sudarymu. Kiekvienais metais laivai išveždavo į visas puses tūkstančius naujų užkariautojų ir laimės ieškotojų ir gražindavo tėvynei būrius invalidų ir gyvenimo nevykėlių, kurie, išlipę į krantą, išsiledavo į minias valkataujančių studentų ir vienuolių, vagišių, šarlatanų ir bankrutavusių hidalgų. Didingos ir puošnios, jūrų ir kalnynų išraižytos imperijos pamatuose knibždėjo ir dauginosi naujai besikurianti valkatų — „picaros“ visuomenė. Picaros nėra charakteringi vien Ispanijai, pauperizacija yra bendras tų laikų požymis, bet, kaip sako Marcel Bataillon, Ispanijai charakteringa „beveik viso socialinio kūno užkrėtimas valkatavimu“.\* Veltui bandys asketiškai karalius, už paskutinius iš savo valdinių išspausčius maravedžius, priversti pasaulį priimti jo abstrakčiai išprotautos imperijos vaizdą, veltui eikvos pistolius ir ginkluos armadas švento tikėjimo vienybei sugrąžinti — „arogantiška ir vieniša, Ispanų imperija... atrodo patetiškai, kaip ir visi dalykai, kuriems nieko neliko, kaip tik griūti, kai jų kritimas sukelia džiaugsmingą pasitenkinimą.“\*\*)

Šis Ispanų imperijos tragizmas, iššauktas tradicinio viduramžių dogmatizmo beviltiškos kovos su gyvenimo tikrove, savo gilią šaknis turėjo tuose vidiniuose žmogaus prieštaravimuose, kuriuos ypatingai išryškino renesansas. Tais visuotinio atgimimo metais naujai iškeltas tikėjimas į žmogų, iš pradžių toks entuziastingas suskatimas ieškoti naujų žmogiškų vertybių, pasirodė, slėpė savyje didelių pavojų ir nusivylimų: griuvus viduramžiškai kosmogonijai, žmogus nustoja jautęs tuos pastovius ir abejonių nekeliančius ryšius su Dievu, kuriuos jam buvo nustatęs Apreiškimas, nėtenka ramaus ir tvirtą matymo tašką, iš kurio jis galėtų vertinti daiktus ir reiškinius. Ir žmonių pažiūros, ir jų papročiai, ir santykiai visuomenėje — viskas atrodo jam dabar reliatyvų ir kintama; užtat ir nenuostabu, kad Erasmus, didysis humanistas, turėjęs tokį pasisekimą Ispanijoje, kad net Šv. Inkvizicija buvo uždraudusi prieš jį rašyti, — nueina skepticizmo keliu. O kad tauri siela tokiu atveju išeitį gali rasti tik liūdesiu atmieštoj ironijoje, tai nesunku rasti takelį, kuris, per Laus Stultitiae, veda į Don Kichoto klajonių vieškelius.

Iš aristoteliškos cholastikos išsilaisvinęs žmogaus protas nuėjo dviem kryptimi: arba nusileido į gamtą, ieškodamas tenai išminties ir patyrimą pasirinkdamas mastu

\*) Le Roman picaresque, cit. iš Jean Cassou, Cervantes, Paris, E. S. I., 25 p.

\*\*) Jean Cassou op. cit. 12 p.

daiktams vertinti, arba, atsivėrus Platono antkapio dangčiui, pakilo su juo į idėjų pasaulio aukštumas, vildamasis surasti amžinojo grožio pradus. Ir vėl prieštaravimai, ant kurių suklumpa vos praregėjęs žmogaus protas, nes, kaip sako S. Lagerlöf, juk žinome, „kad nebaustas niekas negali garbinti išminties dievaitės“<sup>\*)</sup>)

Pavojinga, matyt, duoti žmogui per didelę laisvę, žmogus išsigąsta, prieš save pamatęs tiek daug jo laisvai valiai pasirinkti paliktų kelių, jis pasijunta baisiai vienišas ir menkas šiame keistame, margame pasaulyje. „Pesimizmas ir melancholija, kurie per visą XVI a. be perstogės tykojo naujosios dvasios pažangą, vėl tampa labai aktualūs. Religinė viduriniųjų amžių mintis budėjo, pasiruošusi pulsti progresą, kurį padarė žmogaus autonomijos sąvoka.“<sup>\*\*)</sup>) Netekęs pasitikėjimo proto galia, žmogus metasi atgal į tą visų nusivylėlių prieglobstį — religiją ir joje ieško nusiramino ar savo egzaltuotų dvasios polėkių patenkinimo. Ta prasme tiek reformacija, tiek vėliau Tridento susirinkimo suorganizuota kontra — reformacija yra visų pirma nusigrįžimas nuo renesanso, siaubo apimto žmogaus pagalbos šauksmas į Dievą. Suradęs savo Dievą, žmogus vėl aukštai iškelia galvą. Tik jo tikėjimas dabar jau nebe ramus, o egzaltuotas, jo balsas nebe tvirtas ir tikras savimi, ne — tai greičiau šauksmas: Viešpatie, aš Tau tikiu, — padėki netikėjimui manam!“ Pažinimo vaisius, mat, ne dykai paragaujamas. Ir štai dabar, pažinęs visą žemiškosios garbės tuštybę, ispaniškasis heroizmas, iš naujo pradeda kovą už dvasios primatą, atsisakydamas priimti pasaulį, koks jis yra.

Šitoje kontrastų pilnoje Ispanų žemėje, toje nuo vidujinių prieštaravimų sunkioje „atmosferoje, sudarytoje iš liūdesio ir dvasios didybės“,<sup>\*\*\*)</sup>) ir susiformavo Cervanteso asmenybė. Vargingoje šundaktario šeimoje, dar penkių alkanų vaikų būryje, visa jo vaikystė ir jaunatvė paskesta beviltiško skurdžių bastymosi iš miesto į miestą ūkanose, leisdamas spėti dažnai tuščią pilvą, išluptą kailį ir platų dvasinės ir materialinės menkystės pažinimą. Ir visas jo gyvenimas, išskyrus gal porą šviesesnių metų Italijoje, teikia pastovaus ir nepertraukiamo skurdo vaizdą: penkeri ilgi vergijos metai Alžere, nuolatinė klajonė su didele, užsikrauta sau šeima ir viltimi kaip nors prasimušti, bergždžios, žymės nepalikusios vedybos, negarbingos ir žiaurios maisto produktų komisaro ir mokesčių rinkėjo tarnybos, lydimos skolų ir kalėjinų — būtų palenkę ir sudėvė-

\*) Gösta Berlingas, Liét. vert. 425 p.

\*\*) Americo Castro, Cervantes, Paris, Ed. Rieder, 30 p.

\*\*\*) Americo Castro op. cit. 32 p.

ję ne vieną žmogų. Visas tas nenaudingas heroizmas Lepanto mūšyje, atėmęs jam kairiąją ranką „didesnei dešinėsios garbei“, kaip jis vėliau rašė, visi tie nesėkmingi bėgimai iš vergijos, bravūriškas kaltės prisiėmimas už bėgimo organizavimą, už kurį buvo atlyginta tik vienuolio renegato Juan Blasco de Paz šmeižtais, nuolatiniai tušti bandymai išsikovoti sau literatūrinę garbę, užuot palaužę ši kieta ispaną, išugdę jame tikėjimą į tai, kas neįmanoma, ir visas to neheroiskai atrodančio herojaus gyvenimas rado savo išraišką lupanariškame kalėjime pradėtame rašyti „Don Kichote“. Vėmalai, šiukšlės, visa ši puiki tulžies ir išmatų spalva, kurią naudoja savo paveikluose satyriškoji Ispanija, randa vietos ir pas ją, bet ši vieta labai saikinga...“\*) ir iš tiesų nuostabu, kad, po tiek nusivylimų ir skurdų metų, Cervantesas nejaučia jokios pagiežos gyvenimui, ir visi jo veikalai tiesiog šviečia dideliu žmogaus supratimu ir meile jam. „Mat kad iš tiesų, ponija, pasaulis yra tai tik mūsų sielos atspindys“ — paaiškina Silvestras Bonnard.\*\*)

Heroiška Cervanteso prigimtis žavėjosi viduramžių riterių romanais, kurie, spaudos išradimo dėka, užplūdo Ispaniją. Nerealūs ir tipizuoti tų romanų didvyriai klajojo po pasaulį, darydami gera ir naikindami pikta, su kryžiumi kovodami prieš pusešmėnį. Šis elementarus dualizmas ir taip jau buvo artimas ispano širdžiai, o aistringas romanų skaitytojas fantazijoje prarają tarp gero ir pikta, tarp idealo ir realybės dar labiau didina kiekvienas antkritis iš svajonių pasaulio į skurdą ir mizeriją. Ir Cervantesas ne kartą, tur būt, sapne kildavo iš savo guolio ir, pasigriebęs ietį ir skydą, iš romanų skaitytojo virsdavo „romanų išgyventu“, *viveur de romans*“.\*\*\*) Todėl pagaliau ir išleido jis į pasaulį Don Kichotą, liepdamas jam išgyventi ne tik tai romanus, bet ir savo paties egzistenciją, leisdamas kitiems iš jo pasijuokti ir pats skausmingai pasijuokdamas iš savęs. Neprarasdamas tikrumo jausmą, šis „retas išradėjas“, kaip jis save vadina, savo fantazijos tvariniu įspraudė į griežtus kasdieniškos realybės rėmus, tuo būdu ne tik išjuokdamas, nuneigdamas ir sutriuškindamas riterių romanų literatūrą, bet kartu, kaip tikrai didelis poetas, sukurdamas kažką didelio ir naujo — mūsų moderniškąjį romaną.

Kokios nuotykingos buvo Don Kichoto klajonės po Ispanijos dangumi, tiek pat netikėtumų ir permainų suteikė jam ir jo kelionė į laiką, ir trys amžiai jo klaidžiojimų po žmonių

\* Jean Cassou op. cit. 113 p.

\*\*) Anatole France, *Le Crime de Sylvestre Bonnard*, Paris, Ed. Calman—Lévy, 154.

\*\*\*) A. Thibaudet *Reflexions sur le Roman*, Paris, Gallimard, 251 p.

vaizduotes jį taip pakeitė, išryškino, praturtino, kad ir pats Cervantesas vargu ar beatpažintų mylimą savo sielos kūdikį. Jį gerbė, kaip riteriškų ir beprotiškų viduramžio iliuzijų sugriovėją, vaikai su juoko ašaromis akyse lydėjo jį jo žygiuose, romantizmas įteikė jam į rankas idealizmo vėliavą, o XX a. ispanas Unamuno padarė jį kovotoju už nemirtingumą ir tautinės ispanų religijos pranašu. Jo „švelnios ir beprotiškos išminties pamokymų“<sup>(\*)</sup> žmonija pasigenda kiekvieną kartą, kad, persivalgiusi žemiškų gėrybių ir pervarginusi akis nuo proto jai siūlomos aiškumos, ji vėl pajunta, kaip šv. Augustinas, savo „inquietum cor“ ir pasiilgsta dvasios aukštybių. Taip buvo Cervanteso laikais, tokioje pat atmosferoje romantizmas, po per daug jau savimi tikros proto religijos viešpatavimo, „atrado“ Don Kichotą ir Hamletą, taip pat ir mūsų, pozityvizmu persisotinusiais, bet jo visiškai paneigti nepajėgiančiais laikais gausios filosofiškos ir pseudo - filosofiškos sistemos kaip W. James'o pragmatizmas, Bergsono demi — mondaine'iška filosofija, Unamuno tragiškasis hedonizmas, įvairių rūšių vitalizmai ir egzistencializmai savo tikroju ir pirmutiniu kelrodžiu turi laikyti mūsų desperatiškąjį hidalgo. Įvairios, kad ir keisčiausios Don Kichoto asmenybės interpretacijos rodo tikrai Cervanteso genijaus didumą, jo veikalo turtingumą problemomis ir užuominomis ir nepaprastą visuotinos simpatijos spinduliavimą, į kurį atsiliepia milijonai širdžių; o ir mums patiems, argi jau taip svarbu, ką iš tiesų norėjo pasakyti autorius ir ką jis pasakė? Gyva yra tai, ką aš ir tu, skaitytojai, knygoje randame, o mes, manau, visų pirma norime draugauti su geraširdžiu hidalgo ir jo išmintinguoju ginklanešiu.

Ir Don Kichotas mus pamokys, kaip įsigyti nemirtingumą, pasirodant juokingu. Nes gi kiekvienas, kuris negyvena su savo amžiumi, rodosi juokingas: ir tas, kuris nori sugrąžinti išsvajotą praeitį, ir tas, kuris trokšta priartinti tolimuose horizontuose matomą žmonijos aukso amžių. Jis išmokys, kaip, nebijant pajuokos, kovoti su malūnais, ir kaip besityčiojančio barzdaskučio pertrenktam ant žemės, sušukti: „O vis dėlto Dulcinėja — gražiausia moteris pasaulyje, ir tik aš nelaimingiausias riteris žemėje...!“

Dalyvaudamas jo broliškuose ir širdinguose pasikalbėjimuose su Sančo, išgirsti iš jo daug pamokančių dalykų ir, nors ir sveikiausio proto būdamas, susižavi, kaip ir tas Sančo, jo ginamu absurdišku reikalu ir ant savo asilo nuseki paskui jį. Sužinai iš jo, kaip, nežiūrint minios juoko, reikia kovoti už žmogaus teisę ir pareigą pačiam daryti savo likimą, būti „arti-

fice de su ventūra“<sup>(\*)</sup>) savo laimės kalviu; koks didelis dalykas yra išsaugoti ir apginti savo charakterio spontaniškumą, kad brangia kaina perkamas asmeninio gyvenimo intymumas — savo skurdaus ir tragiško, bet ne vergiško, likimo debetas. Pamatai, kad ne laimės ieško taurusis riteris, ir Dulcinėja neruošia jam, kaip Izolda Tristanui, minkšto samanų ir lapų patalo; — spiauti jam į laimę: jis siekia pilnutinio savo gyvenimo realizavimo, jo pateisinimo ir įprasminimo, susikuriant sau savo asmenišką garbę. Supranti tada, kad, virš šito skurdžių ir išblėsusių pavidalų pasaulio, yra dar kita, tikresnė ir gražesnė realybė — paties žmogaus, pagal jo dieviškąjį atvaizdą, susikurtas minčių ir formų pasaulis. Ir Don Kichotas tau sako: — Stipriai galvok apie didelius dalykus ir žinok, kad mintis yra vienintelė realybė pasaulyje. Pakelk gamtą iki savo lygmens, ir visas pasaulis tebūna tik tavo heroiškos sielos atspindys. Kovok už garbę, vien tai yra tikrai verta žmogaus; o jei tave sužeis, išliek savo kraują, kaip geradarę rasą, ir šypsokis.<sup>(\*\*\*)</sup>

Visa tai rūsti realybė, visas beviltiškas pasaulis, kuris neatmainomai ir racionaliai rieda pagal žmogaus proto jam sugalvotus determinizmo dėsnius, tas siaubingas ir kategoriškas tvirtinimas, kad tai, kas įvyksta, ir turėjo įvykti — ar galėtų žmogus visa tai pakelti, jei Don Kichoto šešėlis neklaotų po pasaulį, ir, drąsindamas bailius, ramindamas netekusius vilties, nekviestų visus verčiau sekti paskui jį į naktį ir audrą, negu leistis sutrinamam nepermdaujamoms istorijos būtinybės gironose. O kichotizmo apaštalas, Miquel de Unamuno, mums duoda ir didesnių vilčių: „Don Kichotas mirė ir nusileido į pragarus, įžengė tenai, atstotęs ietį, ir išlaisvino visus pasmerktuosius, kaip jis kartą jau buvo išvadavęs galerininkus; uždarė tada jo vartus ir, nuplėsdamas užrašą, kurį ten buvo matęs Dante, uždėjo naują, kuris skelbė: tegyvuoja viltis! ir, lydintas išsigelbėjusių, kurie tyčiojosi iš jo, jis nuvyko į dangų. Ir Dievas tėviškai pasijuokė iš jo, o šis dieviškas juokas pripildė jo sielą amžina palaima.“<sup>(\*\*\*)</sup>)

\*) Americo Castro, op. cit., 114 p.

\*\*) Anatole France op. cit. 149 p.

\*\*\*) M. de Unamuno Le Sentiment tragique de la vie, trad. de l'es pagnol.VIII éd. Gallimard, 196 p.